

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 336;364

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/169-13>**Борушок І. І.**аспірант кафедри менеджменту і маркетингу,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4272-5400>**Borushok Iona**

Vasil Stefanyk Precarpathian National University

ФУНКЦІЇ ТА РОЛЬ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

У сучасних умовах у розвинутих країнах світу видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення становлять близько 17% ВВП. Такий показник указує на те, що видатки на соціальний складник займають найбільшу частку в структурі видатків державного бюджету як у зарубіжних країнах, так і в Україні. Головною проблемою фінансового забезпечення соціального захисту в Україні є недостатність державних коштів для виконання вимог чинного законодавства. Незважаючи на те що протягом аналізованого періоду в Україні спостерігається збільшення видатків на соціальний захист, усе ж цих коштів недостатньо. Реалізація політики в системі соціального захисту має низку причин, які проявляються, перш за все, у виконанні затверджених видатків державного бюджету. Незважаючи на суттєві суми державних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, широкий перелік форм соціальної допомоги населення, перевагами якої користується значна частина суспільства, не всі заходи виявляються ефективними. З одного боку, держава вкладає значні кошти у розвиток соціальної сфери, а з іншого – ці витрати не вирішують проблем соціального захисту населення, а, навпаки, масштабують їх. Тому важливо дослідити питання державних видатків на соціальний захист та проблеми фінансування соціальної сфери та знайти альтернативи для поліпшення її функціонування.

Ключові слова: соціальний захист, державний бюджет, зведений бюджет, видатки бюджетів, місцеві бюджети, бюджетне фінансування.

FUNCTIONS AND ROLE OF BUDGET EXPENDITURES IN ENSURING SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION

In modern conditions, public spending on social protection plays a priority role in improving the welfare and quality of life of vulnerable populations. From the volume and direction of financial resources of the state depends not only the level of welfare of society, but also the development of the domestic economy and the stability of the socio-political situation in the state. The developed countries of the modern world spend about 17% of gross domestic product for social protection and social security. This indicator shows that expenditures on the social component occupy the largest share in the structure of state budget expenditures, both in foreign countries and in Ukraine. The lack of public funds to meet the requirements of current legislation and failure to fulfill planned indicators of financing of all social articles are the main problems of financial provision of social protection in Ukraine. Despite the fact that during the analyzed period there is an increase in expenditures on social protection in Ukraine, these funds are still insufficient. The implementation of the policy in the social protection system has a number of reasons, which are manifested primarily in the implementation of the approved expenditures of the state budget. Despite the significant amounts of public spending on social protection and social security and wide range of forms of social assistance, the benefits of which are enjoyed by a significant part of society, not all measures are effective. On the one hand, the state invests significant funds in the development of the social sphere, and on the other – these costs do not solve the problems of social protection, but, on the contrary, inflate them. Solving the problems of financing social protection in Ukraine must be carried out in conjunction with reforming the social protection system as a whole, which will reduce the financial burden of the state and improve living standards. Therefore, we consider it important to investigate the issues of public spending on social protection and the problems of financing the social sphere and find alternatives to improve its functioning.

Keywords: social protection, state budget, consolidated budget, budget expenditures, local budgets, budget financing.

JEL classification: H53, H55

Постановка проблеми. Основним атрибутом соціальної політики кожної держави виступає соціальний захист населення, а стан його фінансування визначає рівень економіки країни. Саме від кількості видатків, спрямованих на фінансування соціальної сфери, залежить рівень життя суспільства. Однак, незважаючи на

збільшення обсягів фінансування соціального захисту з бюджету протягом останніх декілька років, це не призвело до поліпшення ситуації в економіці країни та поліпшення життя громадян, а це означає, що не всі заходи є ефективними. Виходячи із цього, вважаємо за потрібне дослідити процес формування соціального

захисту в Україні у взаємозалежності із соціально-економічним та культурним середовищем, а також визначити проблеми бюджетного фінансування системи соціального захисту в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика системи соціального захисту та проблем її фінансування привертає увагу багатьох науковців. Серед визначних учених можемо виділити наукові праці І.Г. Ткачук, Н.П. Борецької, О.Я. Ковалю, С.І. Юрія, Е.М. Лібанової, А.А. Андрущенко та ін. Їхні дослідження спрямовані на вивчення питання стану фінансування системи соціального захисту, а також оптимізацію моделі фінансового механізму соціального захисту.

Проте, незважаючи на широке коло розглянутих теоретичних та практичних питань, проблема вдосконалення системи фінансового забезпечення соціального захисту в Україні все ще залишається досить актуальною. Аналіз проблем, які сьогодні існують у даній сфері, показує, що проблеми фінансування системи соціального захисту вимагають подальших досліджень.

Мета статті полягає в аналізі стану фінансового забезпечення соціального захисту населення України, дослідженні проблем у фінансуванні сфери соціального захисту та окресленні шляхів вирішення цих проблем.

Виклад основного матеріалу. В Україні в структурі державних видатків видатки на соціальний захист завжди займали провідне місце, а державний та місцеві бюджети є основними джерелами фінансування системи соціального захисту.

Фінансування системи соціального захисту здійснюється, відповідно до положень статей 87–91 Бюджетного кодексу України, за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Основна частка цих видатків спрямовується на фінансове забезпечення соціального захисту на випадок безробіття, непрацездатності, пенсійне забезпечення, соціальний захист ветеранів війни та праці, дітей та молоді тощо [1, с. 74]. Виконання державою цих соціальних програм потребує відповідних фінансових ресурсів, а на сучасному етапі соціально-економічного розвитку країни їх катастрофічно не вистачає. Суть полягає не стільки у їх кількості, скільки в умінні раціонально ними розпоряджатися, це й є основною проблемою в системі фінансування соціального захисту населення в Україні.

На нинішньому етапі соціально-економічного розвитку України притаманна досить розгалужена система фінансування соціального захисту населення. Близько

80% сімей отримують соціальні виплати, різні види соціальної допомоги, компенсації або пільги за рахунок коштів бюджетів різних рівнів, соціальних фондів, коштів підприємств, організацій тощо [3].

Незаперечним фактом є те, що в Україні протягом 2015–2020 рр. видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення є пріоритетним напрямом фінансування і становлять $\frac{1}{4}$ усіх видатків Зведеного бюджету України (табл. 1).

За період 2015–2020 рр. спостерігаємо постійне збільшення видатків зведеного бюджету на соціальну сферу. Проте динаміка частки видатків на соціальний складник у видатках зведеного бюджету протягом 2015–2020 рр. була нестабільною, а найнижчий показник спостерігався у 2020 р. і становив 21,73% і 8,26% у ВВП.

Як бачимо, видатки на соціальний захист постійно зростали, що, з одного боку, є позитивним явищем, оскільки за рахунок надання соціальних допомог держава забезпечує поліпшення соціально-економічного стану населення, зменшуючи, таким чином, бідність, що сприятливо відображається на економічному розвитку країни. А з іншого боку, надмірна кількість різних видів пільг та субсидій є тягарем для державного бюджету країни, більшість з яких є неефективними, оскільки більша частка таких видатків надається без урахування основних цілей соціального захисту, а саме боротьба з бідністю, зменшення нерівності у доходах населення тощо. Перше місце за обсягами фінансування соціального захисту з державного бюджету займають видатки на соціальний захист пенсіонерів та покриття дефіциту Пенсійного фонду України і становлять 83% усіх видатків державного бюджету, що негативно позначається на фінансуванні інших соціальних функцій держави. Найменш затратною статтею є видатки на фундаментальні дослідження і розробки у сфері соціального захисту та інша діяльність у сфері соціального захисту – 0,01% та 0,02% відповідно. Такий показник указує на недостатню увагу з боку держави на проведення наукових досліджень у даній галузі, що є наслідком низки проблем, які потребують ґрунтовного вивчення та аналізу. Найбільш вагомий обсяг видатків місцевих бюджетів займають видатки на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді (42,5%).

Як показують результати економетричного аналізу, проведеного Центром економічної стратегії, для України найоптимальніший рівень видатків дорівнює 37% від ВВП. Це більше, ніж аналогічний показник для

Таблиця 1

Динаміка видатків на соціальну сферу у видатках зведеного бюджету та ВВП в Україні протягом 2015–2020 рр.

Роки	Видатки зведеного бюджету, млн грн	ВВП, млн грн	Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення		
			Усього, млн грн	Частка у загальній сумі зведеного бюджету, %	Частка у ВВП, %
2015	679871, 4	1979458, 0	176339, 8	25, 94	8, 91
2016	835589, 8	2383182, 0	258330, 7	30, 92	10, 84
2017	1056759, 9	2982920, 0	285761, 2	27, 04	9, 58
2018	1250173, 6	3558706, 0	309363, 6	24, 75	8, 69
2019	1370113, 0	3974564, 0	321786, 7	23, 49	8, 09
2020	1595289, 7	4194100, 0	346719, 5	21, 73	8, 26

Джерело: складено на основі [4]

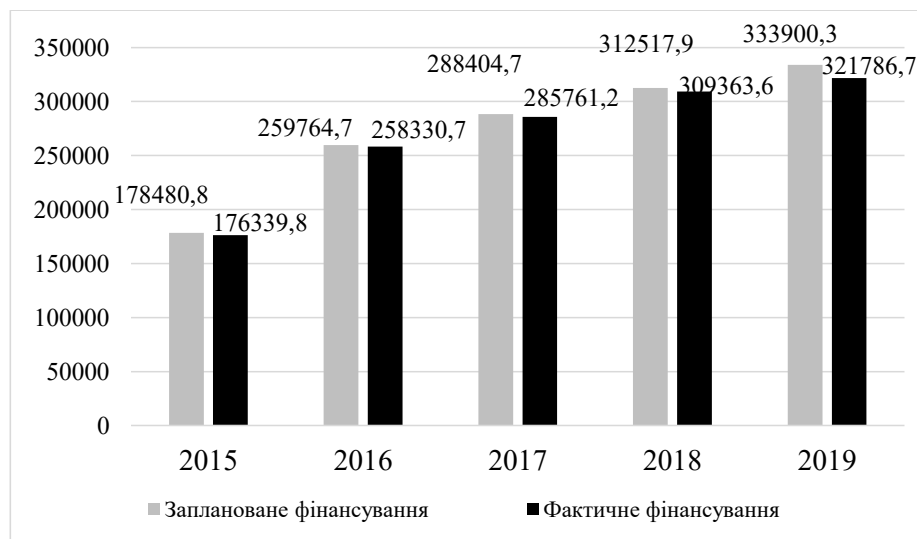

Рис. 1. Запланований та фактичний обсяги фінансування системи соціального захисту та соціального забезпечення у 2015–2019 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором

інших європейських країн [5]. Проте обсяг видатків на соціальний захист, які відображаються у зведеному бюджеті, не показує реальний обсяг усього бюджетного фінансування, яке спрямовується на соціальну сферу. Це пояснюється тим, що велика частка соціальних видатків, згідно з бухгалтерським обліком, включена до інших видаткових статей бюджету, наприклад видатки на фінансування житлово-комунальних послуг, освіти, духовний і фізичний розвиток тощо [6].

Структура соціальних видатків із місцевих бюджетів є більш рівномірною й орієнтована на фінансування усіх соціальних функцій. Тому, з огляду на таку тенденцію, можна стверджувати, що державний бюджет України є джерелом коштів переважно для Пенсійного фонду України, з місцевих бюджетів фінансуються усі інші соціальні функції держави. А тому, зважаючи на постійний дефіцит фінансових ресурсів, у місцевих бюджетів із року в рік спостерігається постійне недофінансування соціальних програм, що негативно позначається на соціально-економічному розвитку країни та показниках бідності. Останнім часом в Україні спостерігається негативна тенденція щодо недовиконання запланованого обсягу фінансування (рис. 1).

Найбільший показник невідповідності планового та фактичного фінансування соціальних програм спостерігаємо у 2019 р. Якщо у 2015 р. на потреби соціального характеру було виділено на 2 141, 0 млн грн, або на 1,1% менше запланованого рівня, то у 2019 р. різниця невідповідності сягала 3,62%, тобто не було профінансовано програми соціального захисту та соціального забезпечення на суму 12 113,6 млн грн. Соціальні програми є формою бюджетного фінансування системи соціального захисту та соціального забезпечення, й їх недофінансування може негативно позначитися не лише на рівні та якості життя населення, а й передусім на спроможності до виживання найбільш уразливих верств населення [7]. З огляду на це, суттєвого вдосконалення вимагає порядок бюджетного прогнозування та планування видатків бюджетів на соціальний захист

та соціальне забезпечення з метою наближення їх до реальних потреб суспільства. При цьому найкращий показник виконання бюджету спостерігався у 2016 р., план виконано на 99,45%.

Висновки. Отже, на основі проведеного дослідження вважаємо, що основною проблемою фінансування системи соціального захисту є недостатність державних коштів для виконання вимог чинного законодавства. Хоча протягом останніх п'яти років в Україні спостерігається значне зростання видатків на соціальну сферу, це не є показником ефективності системи соціального захисту з погляду доступності й якості надання соціальних послуг.

Основними причинами негативного впливу на реалізацію бюджетної політики в системі соціального захисту, що проявляються, перш за все, під час виконання затверджених видатків державного бюджету, вважаємо:

1. недосконалість системи бюджетного планування та прогнозування;
2. неефективне бюджетне управління наявними фінансовими ресурсами.

Вирішення перелічених вище проблем фінансування системи соціального захисту вимагає докорінних змін у системі соціального захисту, а саме:

1. посилення адресності соціальної допомоги та організації контролю над виконанням соціальних програм;
2. запровадження системи попереднього виявлення осіб, які перебувають у складних життєвих ситуаціях;
3. організації соціального моніторингу витрачання коштів на соціальний захист та визначення ефективності відповідного виду соціальної допомоги.

Реформування системи фінансового забезпечення соціальних програм є надзвичайно важливим складником соціальної політики держави, адже в основу всіх перетворень мають ставитися інтереси, проблеми та потреби кожної людини, яка потребує соціальної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Михальченко Г.Г., Грищенко Ю.О. Застосування світового досвіду для удосконалення шляхів фінансування системи соціального захисту в Україні. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2014. № 8/1. С. 32–40.
2. Насібова О. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення. *Економіка та держава*. 2019. № 8. С. 35–40.
3. Павлюк К.В. Модернізація системи соціального захисту в контексті накопичення соціального капіталу в Україні. *Фінанси України*. 2012. № 6. С. 15–29.
4. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2019 рік. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2019-rik?page=4>
5. Центр економічної стратегії. Яким є оптимальний масштаб державних видатків в Україні (прес-реліз). Київ, 2015. URL: http://ces.org.ua/press_release_021115/
6. Роледерс В.В., Кукель Г.С. Проблеми фінансування сфери соціального захисту населення в Україні та шляхи їх подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 10. С. 49–54.
7. Гнидюк І.В., Гайдей О.В. Бюджетне фінансування соціального забезпечення в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 4. С. 67–72.

References:

1. Myhalchenko G., Gryshchenko Y. (2014) Application of world experience to improve ways of financing the social protection system in Ukraine. *Economy*, vol. 8/1, pp. 32-40.
2. Nasibova O. (2019) Theoretical aspects of financial support of social protection. *Economy and state*, vol. 8, pp. 35–40.
3. Pavlyuk K. (2012) Modernization of the social protection system in the context of accumulation of social capital in Ukraine. *Finance of Ukraine*, vol. 6, pp. 15–29.
4. Official site of the State Treasury Service of Ukraine. Annual report on the execution of the State Budget of Ukraine (2019). URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2019-rik?page=4>
5. Center of economic strategy (2015) *What is the optimal scale of public spending in Ukraine*. Kyiv: Center of economic strategy.
6. Roleders V., Kukel G. (2019) Problems of financing of sphere of social defence of population in Ukraine and ways of their overcoming. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 10, pp. 49–54.
7. Gnydiuk I., Gaidei O. (2018) Budget financing of social security in Ukraine. *Economic sciences*, vol. 4, pp. 67–72.